

KÁLNAY ADÉL

Háborús történet

3. FOGSÁGBAN

Amilyen hirtelen jött a szabadság, olyan hirtelen véget is ért. Alig vackalódtak el éjszakára, alig bújtak össze amennyire csak lehetett, mert a gyorsan érkező sötéttel metsző hideg is érkezett, az erdő egy pontjából, talán éppen amerre másnap elindultak volna, ijesztő hangok hallatszottak, egyelőre még messziről, de a csend és a sötét közelebb hozta és felerősítette a hangokat. Emberek, mondta József, emberek, meghozzá úgy jönnek, ahogy vadászathoz szoktak felállni. Meg fognak találni minket, ijedezett Józsi. Szégyellte magát, hogy egy pillanatig is elhitte, ki lehet innen kerülni, meg lehet menekülni. Talán jobb is így, vigasztalta Márton, úgysem lett volna semmi esélyünk. Innen nem lehet csak úgy hazamenni! Azt se tudtuk volna, merre induljunk. Ha nem pusztítanak el azonnal minket, akkor élve kellünk nekik. Elvisznek majd, hadifoglyok leszünk. Ez mindjárt kiderül, intett a sötétség felé, ahonnan egyre élesebb, egyre durvább hangok közeledtek. József is csalódott volt, valamiért ő is reménykedett a megmenekülésben, de legalább pár szabad napban, ám most, ahogy egyre közelebb ért hozzájuk a nagy fekete semmiből a háború zaja, már képtelenségnek tűnt az egész. Ugyan hogyan is lehetett volna ennyivel megúszni, gondolta keserűen. Csak kucorgunk itt, mint árva alomban a rókakölykök, siránkozott tovább Józsi, valamit tenni kéne azért! Már teljesen sírós volt a hangja, el is csuklott, szipogott, de az is lehet, hogy csak a hidegtől, József legalábbis nem tudta elképzelni, hogy cimborája elsirja magát. Ő továbbra sem félt, de tudta, érezte, hogy társai félnek. Talán Márton nem, bár ő is nagyon csendes lett, gyanúsán csendes, mintha nem lennének szavai arra, ami nemsokára következni fog. Mit tehetnénk, felelt nagy sokára Józsinak, most nincs mit tenni. El nem futhatsz, el nem a táborban, ez nem a mi erdőnk, nincs benne helyünk. Ha hadifoglyok leszünk, enni is adnak rendszeren, mondta a nyavalyatorós, mert másként nem lehet, így nyugtatta magát, és hogy nem válaszolt senki, még egyszer elismételte. Persze, sajnálta meg József, közben egyáltalán nem gondolta, hogy így lesz, de azt sem, hogy másként. Üres volt a feje, sötét és alaktalan lett a jövő is, mint az erdő körülöttük.

Amikor megtalálták őket, már hajnalodott. Valahogy előszörre elkanyarodtak tőlük, mögójük kerültek és csak visszafelé haladtukban akadtak rájuk. Lehettek vagy harmincan és eléggé dühösek voltak, mintha Józsefék direkt bújócskát játszottak volna, pedig ők szegények csak ott gubbasztottak egy kupacban, ahová repítették őket a megvadult lovak. Ezt próbálta is elmagyarázni Márton, ám senki nem figyelt rá, csak lóbálták a lámpát az orruk előtt és lökdösték őket a puskával, nagyot taszítottak rajtuk, vagy valakibe belerúgtak, látszólag csak úgy, ok nélkül. A háborúban nem kell ok, mondta jóval később Márton, már a táborban, amikor Józsi nyaggatta mindenféle kérdéssel. Józán esze szerezett volna mindenre valamiféle elfogadható magyarázatot kapni, úgy volt vele, ha tudja, mi miért van, akkor jobban el lehet viselni. A háború az egyetlen magyarázat, ismételte Márton, de Józsi nem akarta megérteni, látszott rajta, ahogy konokul összeszorította a száját, hogy mást, okosabbat akart hallani. Az első tábor az erdő túlsó felén volt és nem is lehetett igazán tábornak nevezni. Egy falu köze-

pén, nagy udvaron taposták egymást az emberek, jobbára magyarok, legföljebb néhány német szót lehetett hallani. A kerítés körül örök álltak szuronyos puskával, időnként be-bedöfték a lyukak között, bele a levegőbe, vagy megpiszkálták, aki túl közel került. Állandó pálinka- és fokhagymaszaguk volt és folyton röhögtek valamin. Az örök mögött időnként falubeliek jelentek meg, gyakran gyerekestül, olykor az egész család és szájtátva néztek befelé a kerítésen túlra. Néha mutogattak, magyaráltak valamit egymásnak, vagy fintorogtak, némelyek feléjük rázták az öklüket, aztán elmentek. Egyszer egy öregasszony jött és kiabált befelé mindenféle szörnyűséget. Érteni még Márton sem értett semmit, de azt tudni lehetett, hogy átkokat szór rájuk valamiért. Ki tudja, kije halt meg, akit rajtunk kér számon, mondta Márton és magában József is megbocsájtott neki, messziről egészen olyan volt az alakja, mint az anyjának, meg is dobant a szíve, amikor először meglátta. Az anyám pont ilyen, mondta egyszer Józsi, és József nem is csodálkozott. Régen rájött már, hogy valamiért az asszonyok egy idő után egyformák lesznek, valami egyformává gyúrja azt a sok különböző alakot, arcot. Nem tudta, miért van ez, s ha a szép erdésznére gondolt, még hihetlenebbnek tűnt az egész. Mert ugyan micsoda erő kéne ahhoz, hogy egy olyan asszonyt is, mint ő, képes legyen mássá tenni? Ritkán gondolt az erdésznére, inkább nem is gondolt, csak egyszer-egyszer megjelent előtte a képe, de annyira elszomorodott tőle, hogy igyekezett elhessegetni. A legszörnyűbb az volt, amikor álmodott vele, olyan valóságos álom volt, amiből nem is akar az ember felébredni. Ráadásul gyönyörű is volt, akár egy mese. Az erdészné nevetett és forgott, mint annak idején a tánc közben, hajfonata minden fordulaton az arcába csapódott Józsefnek, s ettől az asszony csak jobban kacagott és vele nevetett József is. Aztán hirtelen megemelkedett alattuk a föld és hegyek bújnak elő, magas, selymes fűvű hegyek, s ők egyikről a másikra lépdeltek, talpukat végigsimította a fű, valami csodaszép épület felé tartottak, de hiába, az épületig sosem értek el, se közelebb, se távolabb nem került, mégis elérhetetlen maradt. József ekkor sírni kezdett, a szép erdészné pedig vigasztalta. Megsimogatta József fejét, s ugyanúgy a kötényéhez húzta, mint a gyerekeit szokta. József lassan megnyugodott, de nem volt hajlandó többet arra a gyönyörű palotára nézni, hanem azt mondta az asszonynak, haza akarok menni, és ez már nem az ő hangja volt, hanem valami kisgyereké, talán az asszony kisebbik fiáé, haza akarok menni, ismételte, de a szép erdészné csak a fejét ingatta és a szájára tette az ujját. Amikor fölébredt ebből az álomból, igazi fájdalmat érzett a szívében, és azt kívánta, bárcsak sose álmodna többet, mert olyanok az álmok, mintha egy mély sebet tépdésnének folyton. Kiszolgáltatottnak érezte magát, nem a valóság, hanem az álom kiszolgáltatottjának, gyengévé tették a szép képek, pedig erősnek kellett lenni. Nem arra gondolt, hogy élni szeretne, hanem a félelemre, amit nem akart érezni többé.

A gyűjtőben kevés ideig voltak végül. Csak összevárnak egy szállítmányra való embert, aztán visznek is, mondta Márton, és igaza lett. Egy napon fölparancsolták őket a földről és hajtották őket az állomásra. Megyünk, mint a birkák, morogta Józsi, Márton meg bólogatott, náluk van a fegyver, pajtás, ez már csak így van. Józsi nem szólt többet, de József látta, hogyan nő benne az indulat, állkapcsa csak úgy rángatózott megállás nélkül, kezét is ökölbe szorította és egészen elképzelt már a nagy szorítástól. József igyekezett mellette maradni, meg akarta védeni, érezte, bármelyik pillanatban megtörténhet, hogy vissza kell fogni, le kell csillapítani. Nem akarta elveszíteni, mint ahogy Mártont sem, összetartoztak ők már, mióta kilőtték a vonatot, vagy mióta ott álltak a szemüveges fiú élettelen testénél, vagy még sokkal régebbtől, mióta a sors egy

helyre terelte őket, hogy együtt vegyenek részt ebben a vándorlásban, amit mások háborúnak neveznek, de ők csak hányódnak benne ide-oda szándék és akarat nélkül, mint tollpihék a szélben, s nemsokára egyre messzebb lesznek, olyan messze, ahová gondolni se lehet. És velük volt már a nyavalyatörős is, amióta József karjaiba vette, benne bízott, a táborban is odafészkelte magát közéjük. A többiek eltűntek a tömegben, csak néha bukkantak fel, amikor sorban álltak a fekete kenyérért, meg a híg löttyért, amit naponta egyszer kiosztottak nekik. A disznóknak különbet vetettem, morgott Józsi, aztán csak megette. Azt mondom, ha ott leszünk, majd jobb ételt adnak, piszkálta Mártont, ő meg úgy nézett vissza rá, mint aki azt akarja megtudni, bolondoznak-e vele. Mikor mondtam én ilyet, méltatlankodott, aztán csak legyintett. Sok bajod lesz még, mondta máskor Józsinak, olyan vagy, mint egy betöretlen csikó. Ezt látta József is, ezért őrizte annyira cimboráját az állomásra menet is, nehogy valami eszébe jusson, amitől csak rosszabb lesz minden. Bele is kapaszkodott, mert elég nehezen tartotta a lépést. Amíg a gyűjtőben voltak úgy ahogy rendbe jött a lába, leszedték róla a fadarabokat, de menni csak sántítva tudott, s minden lépésnél egy furcsa nyilallást érzett a sípcsontjában. Az állomás messze volt a falutól. Egy kopár mezőn állt a bódé és egyetlen sín pár futott két irányba az ismeretlen messzeségbe. József meglepődve látta, hogy másfélől is terelnek embereket, s egyre többen lesznek. A vonat még nem volt seholl, amerről jönni kellett volna tompa dörgések hallatszottak, s időnként füstszagot hozott a szél. Néha végigsöpört rajtuk, beterítette őket porral, szeméttel. Ez már az ősz, mondta Józsi és mind bólogattak, érezni lehetett a levegő szagából. Nem korán van még ahhoz, kérdezte a nyavalyatörős, akit Tóninak hívtak és nagyon vallásos volt, minden este imádsággal zárta a napot és őket is erre biztatta. Tudtam egy-két imát, de elfelejtettem, vallotta be Józsi, Márton semmit se szólt, József meg arra gondolt, hogy amióta itt van a háborúban, valóban egyszer sem imádkozott, valamiért nem tud, csak az van állandóan a nyelvén, hogy jai, istenem, segíts, ettől többet nem képes mondani. Azt se tudta, lehet-e ilyenkor bármit kérni, a tanító annak idején azt mondta, isten elfordítja onnan a szemét, ahol békétlenséget lát, akkor most nemcsak elfordul, hanem tenyerébe hajtva fejt zokogni kénytelen. Korán van még az őszhöz, ismételte Tóni, már a természet is megbolondult, úgy látszik. Otthon még biztos meleg van, mondta Márton, de ez már más vidék. Azt hiszem, lesz még hidegebb is, tette még hozzá, és elnézett messze, a végtelenbe vesző sín pár nyomán, és sokáig nem tért vissza a tekintete.

Nagyon sokáig vártak a vonatra, már úgy volt, hogy visszaterelik őket, amikor megjelent. Marhavagonokba lökdöstek mindenkit, s rájuk zárták az ajtót. Ettől kezdve többé-kevésbé titok volt, merre járnak. Az apró ablakon csupán az eget látták, néha a magas hegyeket, a fák koronáját, éjjelente meg pár fényes csillagot. Gyakran és sokat álltak, ilyenkor megnyitották az ajtót, de kimenni nem nagyon lehetett, csak kilesni az őr feje fölött, ám hiába, szinte semmit nem láttak, pontosabban mindannyiszor ugyanazt, egy-két kopott épületet, katonákat és pár embert, akik batyukon ülve nyilván egy másik vonatra vártak, türelmesen. Sokat szenvedtek az utazás alatt. Éhségtől, hidegtől, levegőtleniségtől, saját mocskuktól. Enni egyszer kaptak naponta, szükségüket is naponta egyszer végezheték. Lehajtották őket a vagonból és állandó ordibálás mellett végezték el a dolgukat. József ilyenkor teleszívta magát friss levegővel és tudta, hogy a többiek is ezt teszik. Volt, aki belemarkolt a fűbe és teletömte magát zölddel, mardoshatta az éhség nagyon, aztán benn a vagonban gyötörte a görcs, hányt, vagy éppen a hasa ment. Így járt, aki nem bírt uralkodni magán, ám József nem tett ilyesmit, ő csak a levegőből lopott, egy idegen ország levegőjéből, ami semmiben nem különbözött az

otthonitól, legföljebb egy kicsit élesebben hatolt a tüdőbe, egy kicsit szúrta az orrát, meg a torkát, mégis hihetetlenül jó volt, nemcsak belelegette, hanem ette, sőt meg is fürdött benne, megrészegetett tőle. Mindig nyílt pályán álltak meg, s mindig lakatlan táj vette őket körül. Hát nagyobb a föld, mint hittem, mondta csodálkozva Józsi, hogy itt mekkora rétek vannak és úgy hordozta körbe a tekintetét, mintha örökre meg kéne jegyezni mindent, amit lát. Egyszer a szomszéd vagonból valaki nekifutott ennek a végtelenségnek, de nem sokáig érezhette boldognak magát, legalább ötven lóttek rá, tisztára, mint a vadászaton, amikor a vad megugrik a bozótból, gondolta József, aztán elfordult, azt már nem akarta látni, amikor odaérnek a szerencsétlenhez és még néhány-szor belelőnek. Megbolondult ez, vagy mi, ijedezett Józsi. Nagyon meg tudott ijedni attól, ha látta mások mire képesek, mintha attól félt volna folyton, hogy egyszer csak vele is megtörténik olyasmi, amit nem tud előre, hogy tőle is kitelik valami szörnyűség, amit nem gondolhatott magáról addig. Tóni többször rosszul lett, József azonban már tudta, mit kell tennie, s Tóni valahányszor magához tért a rohamból, mindig ugyanolyan hálás szemmel nézett rá, mint először. A vagonban nem sok szó esett. Nem tudtak már találgatni, elfogytak erről a szavaik, ugyanazt meg minek ismételtették volna. Minden kifürkészhetetlen és bizonytalan volt, egyetlen bizonyosság létezett, hogy még élnek, semmi más. Mindent meg lehet szokni, inkább kérdezte, mint mondta Józsi, levesszürcsölés közben. Éhes ember mindent megeszik, válaszolta Márton, aztán meg még nem is vagyunk igazán éhesek, s úgy nézett megint, mint aki tud valamit, valami többet, ami mindenki más előtt rejtve van. József nem szerette ezt a nézését, nem egyszer látta már, s mindannyiszor összeszorult tőle a szíve. Olyan érzés fogta el, mintha ilyenkor Márton a jövőből nézne vissza rájuk, a jövőből, ami valahol ugrásra készen vár, várja, hogy feltűnjenek valamelyik kanyarban, s akkor elébük álljon, s így kiáltson, megvagytok! József pedig nem akart a jövőről gondolkozni, sem a múltrol, mert elyengítette.

Lassan már azt sem figyelték, mennyi ideje vannak úton. Egykedvűek és üresek lettek, s ebben az volt a jó, hogy nem tudott igazán fájni semmi. Pedig egyszerre változni kezdett a táj, az út is elfordult, már nem azokat a csillagokat látták éjjelenként, a nap is másként sütött be a kis ablakon, máshová kellett állni annak, aki néhány percig oda akarta tartani arcát a fénynek, nagy és még nagyobb hegyek bújtak elő a semmiből, olykor erdőben mentek napokon át, megváltozott az emberek ruhája az állomásokon, s még az arcuk, az arcuk is más volt, már tényleg idegen, csupán a fáradtság rajtuk, az volt nagyon ismerős. Hatalmas folyókon dübörögtek át, itt-ott láttak belőle valamit, a felcsillanó óriásvizet, nem hitték volna, hogy ilyen létezik. Néha olyan helyeken álltak meg, ahol sós illatot hozott feléjük a szél, s ha megnyalták ajkukat még az is sós volt. A tengernél van így, mondta Tóni, én egyszer voltam ott, egy szép helyen. A vasútnál dolgoztam, onnan küldtek. Abbáziában, az tényleg egy szép hely, minden fehér, meg kék, hát szép nagyon, ismételtette, mint aki nem bírja most már sosem abbahagyni, de a többiek nem tudták, hol van az a hely, így magára maradván lassan elcsendesedett. Volt olyan, hogy napokig álltak egy helyen, távol az állomástól, valami vakvágányra tolva. Ha lezavarták őket a vagonból, nem nézhettek az állomás felé, pedig olyan messze volt, hogy semmit nem láthattak volna meg.

Aztán egyre zordabb lett az idő, különösen éjszaka, egy reggel meg minden hóféhér lett. Ilyenkor otthon még szüret van, sóhajtott Józsi, ezen aztán vitakoztak egy darabig, mindenki másként tartotta számon az időt. Számolni kéne a napokat, mondta valaki, más meg azt mondta, minek, végül nem jutottak semmire. József azonban ettől

kezdve egy vonást karcolt minden nap a bögréjére, és ilyenkor mindig eszébe jutott a tanítója. Ő olvasott egy emberről nekik, aki egy lakatlan szigetre vetődik, naplót ír, dolgozik és számon tartja az időt. Ez az ember nagyon érdekelte Józsefet, szerette a róla szóló történeteket, igazi nagy hősnek látta, s folyton róla faggatta a tanító urat. Szerette volna megtudni, hogy tudhat valaki annyi mindent. Ja, az élet mindenre megtanít, mondta erre a tanító úr, s nem lehetett tudni, hogy ez biztatás, vagy fenyegetés, mert a tanító úr mindig komoran, szigorúan nézett, amióta a felesége meghalt a negyedik gyerek születésekor. József arról is sokat ábrándozott, hogy ő van annak az embernek a helyében, és még azt is el merte képzelni, mit csinálna másként ott, azon a lakatlan szigeten. Ezek jutottak eszébe, ahogy húzogatta a napokat, meg az, hogy vele most olyasmi történik, mint azzal az emberrel, és akkor el is mosolyodott. Márton, aki látta József hirtelen születő mosolyát, nem tudta mire vélni. Mi történt, firtatta, és aggodalom volt az arcán, valami baj van? El nem képzelhette, mitől lehet valakinek jókedve, hacsak egy pillanatra is. József intett a fejével, de nem szólt. Nem tudott beszélni, talán még gondolkodni sem igazán arról, amit megérezett. De később, egy éjszaka, amikor csak ketten voltak ébren, azt mondta Mártonnak, azért az jó, hogy nem vagyunk egyedül, előbb-utóbb csak kitalálunk valamit. Márton nem mondta, mit gondol erről, tompán, élet nélkül felelt, inkább csak hogy szóljon. Hát, majd valamit ki lehet találni, persze, de Józsefnek ennyi is elég volt, ígéretnek vette, úgy értette, hogy akkor most megegyeztek valamiben, és ettől kezdve egy kicsivel könnyebbnek érezte a szívét. Kellt is, hogy ő erősödjön, mert a többiek szemmel láthatóan gyengültek, még Márton is egyre szótlanabb és egykedvűbb lett. Szeméből eltűnt az az élénk szúrósság, ami először olyan ijesztő volt József számára. Vajon tart még a háború, szólalt meg egyszer Tóni, vagy már régen vége van és elment mindenki haza? Erről megint elbeszélgettek egy darabig. Márton úgy gondolta, hogy a háborúnak még nem lehet vége. Hosszabb úgy az annál, mondta, nem folyt még elég vér. Csak néztek Mártonra, nem mindenki értette, mit akar ezzel, de József tudta, mert eszébe jutott, mit mondott keresztapja, amikor a háborúról beszélgettek, meg az őzek az erdőben, látta azokat is, fénytelen szemüket, hát igen, vér kell az embereknek, sok vér, mire megnyugodnak.

A vagonban egyre hidegebb lett, úgy összebújtak, mint a juhok az akolban, de ez sem segített, egy fadarabbal befedték a kis ablakocskát, a réseken azonban dőlt be a hideg. Márton egy éjszaka fölparancsolt mindenkét és járn kellett fel-alá, meg csapkodni, dörzsölni a testüket. Másnap megpróbált beszélni az örökkel, de azok elzavarták. Harmadnapra azért meglepetés várta őket, amikor leugráltak a vagonból. Egy dobkályhában tűz égett, vagononként terelték oda a foglyokat és odatarthatták kezüket, lábukat a tűzhöz. Az örök néha nagy darab fákat dobáltak a kályhába, ilyenkor felcsapott a láng, s meg is pörkölte néhány óvatlan kezét. Olykor meg belekavart a szél, s úgy terítette szét a szikrákat, mint vetőember a magot, de nem ugráltak félre, jól esett ez is, meg a fény is, ami a szemükbe lobbant. Szerettek volna sokáig állni ott, de nem lehetett, jött a következő vagon, s mire a helyükre értek, már a tűz emlékét is lemarta bőrukról a jeges szél. Ettől kezdve ez minden nap megisméltődött, ha sokat nem is ért, mégis valamit. Nem tudták, mi indította az öröket erre a jótékonykodásra, s azt sem tudták, melyikre nézzenek ezután más szemmel. Még más is történt. Az egyik állomáson egy csomó szalmát hoztak és behányták hozzájuk. Ebbe vackolták be magukat, betömődtek a résekbé, még a kabátjuk alá is dugták, hátha melegit. Ha egyszer hazakerülök, csak bundában fogok járn még nyáron is, nyöszörgött Józsi. Meg fogunk fagyni, súgta Tóni Józsefnek, ez szörnyű, ennek soha nem lesz vége, s úgy markolászta József karját,

mint aki el sem akarja többé eresztetni. A fagyhalál szép halál, morogta Márton, nem fáj semmid, csak elalszol szépen. József bosszúsan nézett rá, miket beszél ez itten, egyből sem hiányzik Tóninak, mint egy kis biztatás. Tudom én, mondta Tóni, láttam egyszer egy házaspárt, aki így halt meg. Egy hideg téli reggelen jöttem haza a munkából és ott ültek egy padon. Már messziről láttam őket, mert egy utcai lámpa világította meg a padot. Mondtam magamban, na ezek is megbolondultak, leülni ilyenkor. Emlékszem, minden lépésnél hatalmasakat csikordult a hó, és a lámpákról karnyi jégcsapok lógtak. Közelebb érve meg már azt is láttam, hogy mosolyognak. Ott mosolyogtak összedőlve békésen a dermesztő hidegben. Csak amikor szólni akartam, láttam, hogy nincs azokban már egy csepp élet se. Másra sem tudtam gondolni, csak hogy jó nekik, milyen jó. Elsírta magát, és nem is szégyellhette, mert egyre hangosabban zokogott, sírása betöltötte az egész vagon, és akkor valaki szintén sírni kezdett, aztán egy másik, harmadik, csupa esetlen hang, síráshoz nem szokott férfitorok. József is érezte, hogy forrósodik a szeme, s akarata ellenére elindulnak a könnyei. Egyre többen zokogtak, egymáshoz szorult testük ugyanarra az ütemre rázkódott, csak sirtak bele az idegen, fagyos éjszakába, amin értelmetlen és ostoba módon vonszolta őket keresztül a vonat. Siratták azt az öreg házaspárt, és elsiratták magukat, eddigi nyomorúságukat, s az eljövendőt is, azt is jó előre, hisz ki tudja, később lesz-e még könnyük egyáltalán.

A következő nap iszonyú hóviharral köszöntött rájuk, a réseken mindenütt zúdult a hó, különös módon azonban nem fáztak, még a kedvük is jobb volt. Csak vége lesz már ennek az útnak, különben még lefutunk a földről, mondta Márton, József pedig örült, hogy megszólalt végre, s így beszél. Aztán, mintha minden Márton szavának engedelmeskedne, nagy csikorgással, zökkenéssel megálltak, és nemsokára mindenféle idegen zajokat hallottak kintről, autó hangját, meg lovak prűszkölését, lábdobogást és egy furcsa, éles, visító zúgást. Leszedték a kis ablakról a deszkát és felmászta leskelődni, de a kavargó hó miatt alig láttak valamit. Fát fűrészelnek, ismerte fel József, sokat hallottam ilyet az erdőszélénél, motoros gép, magyarázta, lábbal kell gyorsan tekerni egy dobfélét, amire a gép beindul. Csúnya, fülsértő hang volt, de ők örültek ennek is, a hosszú napok némasága után jó volt hallani. Szerintem megérkeztünk, mondta Józsi és mindenki éppen így gondolta.

Amikorra kinyitották a vagon ajtaját, elállt a hó, és valami halvány derengést láttak az égen, ahol a nap készült áttörni a felhőket. Óriási hóba huppantak, néhol derékig ért, néhol térdig, ahogy a szél eligazgatta. Ide-oda ingadozva, hunyorogva álltak, nyújtózkodtak, leskelődtek. József is izgatottságot érzett a gyomrában, találgatni próbálta, milyen lesz a tábor, szeretett volna már ott lenni, megtudni, megérezni valamit abból, hogyan lesz ezután.

Úgy lett, hogy behajtották őket a táborba, ami egészen közel volt a vasúthoz, majd vagononként szétszortották a foglyokat. Ott toporogtak éhesen, reszketve, mert csoportonként mehettek be a fürdőbe. Márton megpróbált tájékozódni, odafordult egy őrhöz, aki fegyverére támaszkodva álldogált mellettük és időnként nagyokat köpött a hóba. A katona úgy tett, mint aki nem hallja, de nem is látja Márton, egy messzebb álló társa azonban rákiáltott Mártonra, hogy takarodjon a helyére, aztán még mondott valamit, ugyanúgy ingerülten kiáltva. Márton gyorsan visszalépett. A fürdőben orvosi vizsgálat is van, meg fertőtlenítenek. Az tart ilyen sokáig. Próbálkozni kell, súgta Józsefnek, ki kell tapasztalni, melyik őr mennyit enged meg. Mindig tudni kell, mire számíthatunk, kinél mit tehetünk, mit nem. József bólogatott, persze ezt kell tenni, hiszen ki tudja, meddig fognak itt élni. Eszébe jutott Tóni. Odaaraszolt hozzá óvatosan,

készen arra, hogy bármikor helyére fusson, ha visszazavarják. Odabent orvos is van, mondjad a bajodat, hátha számít, mondta, és Tóni megint csak hálásan nézett rá, apjára néz így a kisgyerek, pedig Józsefnél jó pár évvel idősebb lehetett. Egyszer csak kinyílt a fürdő ajtaja, és nekik meg kellett indulni futólépésben az ajtó felé. Olyan volt, mintha a pokol kapuja várná őket, gomolygó gőz áradt ki, és ők belefutottak ebbe a gomolygásba, el-eltűntek benne, kaparta a torkukat és sokan köhögni kezdtek. A gőz forró volt és szúrós, s valahol bent a fürdő túlsó felén egyre többet és sűrűbbet okádott furcsa sistergéssel valami. Időnként vaskos lángok lobbantak elő a fehérségből, s amikor döngve becsapódott mögöttük az ajtó, egy pillanatra még inkább fogolynak érezték magukat, mint a vagonban, vagy kinn, a havon dideregve. Hármasával állították fel őket, mindent le kellett venni magukról és ledobálni egy halomba. Sárgásbarna szappandarabot nyomtak a kezükbe, úgy nézett ki, mint egy kő, s hozzá egy gyökérféfé. József látta, hogy hatalmas kövekre vizet öntenek, s azonnal gőz borít el mindent. Nekik egy vályúféfébe kellett állniuk és dörzsölni magukat a kefével, meg a szappannal. Aki korán abba hagyta, vagy gyengén csinálta, annak intettek, hogy jobban, erősebben. Józsefnek nagyon jól esett a dörzsölés, pedig a lúgos szappan marni kezdte a bőrét, addig sikálta magát, amíg vörös nem lett a teste. Itt-ott még a vére is kiserkent, de nem bánta. Örült, hogy végre megszabadulhat attól a sok mocsoktól, ami már hetek óta csak gyarapodik rajta. Látta, hogy Márton ugyanolyan elszántsággal dörzsöli magát, aztán szétnézett a többiekben mind. Így meztelenül jól látszott, milyen elgyötört és gyenge mindenki. Soványak és szőrösök, görnyedten, sápadtan álltak. A szemük pedig olyan különös, mintha fényesebb, meg domborúbb lenne. Józsefnek elszorult a szíve ezektől a szemektől, látott már hasonlót, az eltaszított gyerekek és a kivert kutyák néznek így. Nem tudta, hogy ő pont ilyen szemekkel néz a többiekre, hogy ugyanolyan véznán és görnyedten áll, s azt sem, hogy ez csupán a kezdet, innentől minden csak rosszabb lesz. Furcsa módon inkább reménykedett. Ahogy a forró víz megtisztította testét, s kellemesen elkábította a gőz, olyan hangulat lepté meg, mint hideg otthoni teleken, amikor az erdőből hazatérve melegfürdőt vett. Mi is lehetne baj? Lesz fedél a fejük felett, csak meglesznek valahogy. A fürdés után egy másik helyiségben egy furcsa szerszámmal, ami legjobban hurkatöltőhöz hasonlított, fehér port szórtak rájuk. Tetőtől talpig ellepte őket, beleament az orrukba is, szúrós szaga köhögésre ingerelt. Utána le kellett ülni egy székre és egy pillanat alatt leborotválták fejüket, arcukat. Ezután állhattak az orvos elé, aki egy nagyon kövér, apró ember volt, szár nélküli szemüveget viselt és elnézett mellettük valamerre a szoba homályába. Folyamatosan beszélt, teljesen monoton hangon, de igen gyorsan, úgyhogy Márton is minden harmadik mondatot ha értette. A vizsgálat abból állt, hogy a fogoly odaállt az orvos elé, terpeszbe rakta a lábát, aztán megfordult, lehajolt, s már mehetett is tovább. József azt hitte, kérdezni is fognak tőlük valamit, de senki nem volt kíváncsi semmire. Tóni előtte került sorra, hátrapislogott Józsefekre és széttárta a karját, nincs itt kinek szólni, súgta, nem értik, mit mondok és kiállt az orvos elé. Márton ekkor előlépett, egészen közel az orvoshoz, és mondott neki halkán pár mondatot. Az orvos, mintha darázs csípte volna meg, akkorát ugrott ültében, aztán segélykérően nézett a katonákra, csinálna valami már valamit, hogy ez az örült, aki megzavarta a rendet eltűnjön. Az egyik katona máris lökdöste vissza Mártont és kiabált vele, Márton azonban visszakiabált. Mindenki elképedve nézett rá, József is, Tóni arca meg teljesen eltorzult a félelemtől. Márton azonban még mindig beszélt, József úgy értette, hogy mindig ugyanazt a három-négy mondatot ismételteti. Akkor a homályból előlépett egy tiszt, odaintette magához Már-

tont, körbejárta, alaposan megnézte magának, aztán az orvoshoz ment, s a fülébe súgott valamit. Az orvos idegesen felnevetett és ingatta a fejét. József látta, hogy a tisztnek ökölbe szorul a keze, egy darabig még ott görnyed az orvos fölött, aztán kiegyenesedik és int Márton és Tóni felé. Csak azon imádkoztam, mondta később Tóni, hogy Márton nehoj szóljon még. Az orvos egy kegyetlen dög, mondta Márton, úgy látszik, mindenki fél tőle. Legalább ez is kiderült, meg az, hogy ez a tiszt emberséges. Meg az is, hogy semmit sem tehet, szólt keserűen Józsi és a többiek bólogtak. Ott ültek a házban, ahol ettől kezdve élnek majd, mindenki igazgatta a fekhelyét, összehajtogatta azt a pár holmit, amit még a fürdőben kaptak. Márton elmagyarázta mit mire adtak, az örök ugyanis egyáltalán nem törődtek azzal, érte-e valaki őket, saját nyelvükön adták az utasítást, osztották a parancsot. Két durva szövésű gatya és ing, egy fekete kabát, nadrág és két kapca, ez volt a rendes viselet. Ezenkívül adtak egy kabátot még, ami vastag volt és nehéz, hozzá egy füles sapkát, meg egy pár kesztyűt. A helyiségben harminc ágy volt, középen pedig egy asztal. Az ablak előtt állt a kályha, csövet az ablakon lógatták ki, ezért sosem lehetett teljesen becsukni. Mikor kapjuk vissza a ruháinkat, morgott Józsi, úgy érzem magam, mintha nem én lennék. Valóban furcsán néztek ki mindnyájan, kopaszon, csupasz képpel, idegen ruhában. Visszaadják hamar, csak azokat is fertőtleníteni kell, mondta Márton, a tetűtől nagyon félnek, azért is kopasztottak meg minket. Éppen elpakoltak, mire beadták a vacsorát. Fekete kenyéret, meg vizet tett az asztalra egy ferde szemű, kiismerhetetlen arcú katona. Elhadart pár mondatot, szeme közben úgy villogott, mint egy tőr pengéje a napfényben. Ha megtettük, le kell feküdnünk, fordította Márton, a latrina kint van az épület mellett jobbra, na és senki ne próbáljon elmáskálni, mert azt agyonlövik. Ugyan, kinek lenne kedve elmáskálni, gondolta József és megpróbálta szétrágni valahogy a kenyeret. Igyál hozzá vizet, javasolta Márton, vagy mártogasd a bögrébe, attól felpuhul. Némán eszegettek, mindenki a kenyérral birkózott. Aztán ugyanilyen csendben lefeküdtek. Elfűjták a lámpát, de a kályha világított még sokáig. József nem tudott elaludni. Az ágy kemény volt, de jólesett ez a keménység, annyira más volt, mint a bokor alatt, a szekéren, meg a vonaton. A kályhában hamvadó tűz furcsa fényrajzokat firkált a falra, s József úgy bámulta azokat, mint valamikor gyerekkorában, gondolatok nélkül, megbűvölve. A szoba megtelt szuszogással, hortyogással, néha fel-felnyögött valaki és éppen, mikor elgondolta, hogy az egész éjszakát ébren tölti, észrevétlenül és hirtelen József is elaludt.

Álmában ismét a fürdőben járt, ahol a gőzből félelmetes alakok bukkantak fel, némelyik emberformájú volt, mások pedig ördögnek, vagy valamilyen állatnak látszótak. Józsefet akarták valahová elvonszolni, de ő kirángatta magát a karmaikból és futni kezdett körbe-körbe a szobában, majd ez a futás szédületes körforgássá változott. József úgy érezte, hogy úszik a levegőben és egyre gyorsul, végül zuhanni kezd. A zuhanás olyan sokáig tartott, mintha nagy magasságból történe, aztán a következő pillanatban már az orvos arcát látta közvetlen közélről. Az orvos valamiért nagyon haragudott, s úgy tátogott, mintha meg akarná harapni. Szemüvege mögött nem a szemét látta József, hanem égő farakást, olyat, mint amelyet az erdőben szoktak rakni, de ez a tűz nem volt barátságos, fenyegető volt és időnként gőz tört ki belőle, s elborította József arcát is. Szerette volna otthagyni az orvost, de valamiért nem tudta, így csak rémulten reszketett, forróságot érzett, az arcán sós izzadság csorgott és azt ismételtette, ne, ne, ne, de azt nem is tudta, mi az, amit nem akar. Aztán váltott a kép és egy vízparton járt egyedül. Gyönyörködött a vízben, de egyszerre valahonnan messziről óriási hullámok indultak meg, egyre magasabbak lettek, rohantak a part felé, s a parthoz érve

megtorpantak, magas falként megálltak, a hullám taréja József fölé hajolt, s ő félelemtől reszketve ment ez előtt a hullámfal előtt. Szaladni akart, vagy ellépni oldalra, de képtelen volt rá, hát csak félt tovább, s egyszer bekövetkezett, amitől rettegett, a fal ráomlott és elborította a jéghideg víz.

Amikor felébredt, nagyon elcsodálkozott. Egy üres szobában feküdt, nem abban, ahol elaludt, s fogalma sem volt arról hogyan került oda. Felülni nem tudott, egyszerűen nem volt ereje hozzá, még a kezét sem bírta megmozdítani. Szólni akart, de arra sem volt képes. Aztán bejött egy őr és bejött vele Márton. Nagyon örvendezett, hogy látja Józsefet, beszéltek valamiről az őrrel, majd az őr kiment a szobából. Akkor Márton leült az ágyára és elmondott sorban mindent. Hogy már azt hitte ő is, József nem áll többet lábtra, hogy iszonyúan beteg volt, hogy az orvos semmit nem adott, felőle meg is halhatott volna, hogy rengeteg idő eltelt mostanig, hogy felváltva etették, itatták őt hárman, mert a tiszt, aki olyan emberséges volt, megengedte. József egyik ámulatból a másikba esett. Teljesen biztos volt benne, hogy mindössze két álomnyi időt aludt, mondta is mindjárt Mártonnak, vagy inkább suttogta, hogy nem tudja elhinni, amit mesél. Pedig igaz, bizonygatta Márton, hát semmire sem emlékszel? Pedig néha még beszéltél is valamit, eleinte különösen sokat, valami szörnyekről, aztán az orvosnak is kiáltottad, ne, ne, ne! Na ő aztán nem is csinált semmit, csak rád fogta, hogy meg fogsz halni, és fenyegetőzött, hogy kitör a járvány. A tiszthez szaladtam könyörögni, így raktak ide, és egy jó pár napig én is itt lakhattam. Mindenki annyira félt a járványtól, hogy megközelíteni sem mertek. Nekem sem volt szabad az ajtóig menni, csak ha már lerakták az ennivalót. Vödörszámra hoztam be a havat, meg a jeget és azaz kenegettek, vigye már le a lázad, de semmi. Néha már a szemed is forgattad, ijesztő volt nézni. Aztán egyszer kétségbeesésemben levetkőztettem és rád zúdítottam egy csomó havat, ki se látszottál alóla, és vártam. Ott olvadt el rajtad az összes, lecsordogált az ágy alá a víz, te csak feküdtél, mint akiből kiszállt a lélek. Na, mondtam, végged lett, csak hiába volt minden, hát egyszerre kezdesz nyöszörögni, vacogni, nyúlkálni a takaró után. A lázad sem tért többet vissza. Akkor megkönnyebbültem ám! Egyszer gyerekkoromban hűtötte így le a lázát nagyapámnak nagyanyám, gondoltam, ha neki segített... de azért nem voltam biztos benne, jót teszek, vagy nem. Hát így. Amikor látták, hogy én nem betegedtem meg, végre kimehettem, aztán Józsisal, meg Tónival felváltva ápolunk. Közben engem a tiszt magához vett, mert szüksége lett egy emberre, aki érti őket. Mindenkinek fölírta az adatait, honnan jött, hol esett fogságba, ilyesmi. Igazán rendes ember, például most megengedte, hogy megünnepeljük a karácsonyt, pedig náluk ez nem is ünnep. József csak itta Márton szavait, néha lehunyta a szemét, de ha Márton abba akarta hagyni, csak intett, hogy folytassa. Karácsony, gondolta, úristen, már karácsony van, de valahogy más nem jutott eszébe, nem tudott az időről gondolkozni és semmiről, csak csodálta Mártont, milyen szépen összefüggően beszél, jön-megy, pakolászik. Nemsokára meggyógyulsz, meglátod, biztatta Márton és odahajolt, hogy megigazítsa a matracot alatta. Kapaszkodj a nyakamba, mondta. József nagy nehezen felemelte a kezét, átkulcsolta a nyakát, és amennyire bírt, fölhúzózkodott. Márton egyik kezével megtámasztotta a hátát, a másikkal meg helyére rántotta az elcsúszott matracot. József érezte, hogy akarata ellenére szétcsúsznak ujjai, s karjai lehullottak, mintha nem is hozzá tartoznának. Gyenge vagy még, vizsgáltta Márton, aludj, majd később visszajövök. József boldogan fogadott szót, lehunyta a szemét, még érezte, hogy Márton óvatosan megtörli az arcát, homlokát, majd lassan elúszott megint, el a szobából, valami ismeretlen valóságban túli világba.

A következő ébredése már kellemesebb volt. Erősebbnek érezte magát, s meglepődve fedezte fel, hogy éhes. Látom, jobban vagy, örvendezett Márton, és valami ragadós, tésztára emlékeztető ételt tömött a szájába. Semmi íze nem volt, de József szó nélkül ette, aztán megitta a sárgás lötyyöt is. Holnap megpróbálok többet hozni, mondta Márton, s valóban, ettől kezdve csodálatos dolgokat művelt. Volt úgy, hogy egy kis olvasztott zsírt hozott, abba mártogatta József a fekete kenyeret, máskor meg egy kis darab avas szalonnát. A többiek is jöttek, saját ennivalójukból kevéskét lecsippantottak, s odahordták neki. Ő meg nem győzött hálálkodni. Nagyon jó vagy hozzám, mondta egyszer Mártonnak, nagyon jó. Ugyan, motyogott Márton, egyszer én, egyszer te, így van ez már. József látta, mennyire zavarba jött, így nem is hálálkodott többet. Ismerte ezt a kényelmetlen érzést, a szép erdészné köszöngette egyszer neki, hogy megtalálta az elcsatangolt gyereket, hát akkor érezte, jaj, hagyáná már abba, megvolt és kész, mit kell arról annyit beszélni! Honnan tudsz te ennyire az ő nyelvükön, faggatta máskor Mártont. Ő meg elmesélte, hogy a nagymama orosz, ilyen egyszerű. Nagypam általa menekült meg a haláltól, magyarázta, negyvenkilencben orosz fogságba esett, elvitték őt is valameddig, ott raboskodott. Nagymamám pedig valami parancsnoknak, vagy kifene úrnak a lánya volt. Aztán ahogy lenni szokott. Meglátták egymást, megszerették, kis idő múlva nagymamám már gyermeket is várt. Volt egy kis cirkusz, de aztán elismult minden. Nagymamám apja először kitagadta a lányát, aztán megszélidült. Néhány évig ott éltek, de nagypam nem bírt megszokni, akkor felkerekedtek, hazaköltöztek. Volt egy kis birtok, azon gazdálkodtak. Apám már ott született. Nagymamám szépen megtanította a nyelvére, aztán engem is, merthogy ő nevelt. Az anyámat nem is ismertem, meghalt, amikor megszülettem. Én már nem beszélek olyan jól, pedig ha hárman voltunk csak, mindig oroszul folyt a szó. De hát rég volt, csoda, hogy ennyi is eszembe jut. József szívesen hallgatta Mártont, ő pedig egyre többet mesélt. Hangjából lassan eltűnt az a keserűség, ami Józsefet eleinte úgy bosszantotta. Olyan más ember lettél, dicsérte egyszer Józsi, éppen mikor visszaköltöztették Józsefet a helyére. Mindnyájunkat megváltoztat a háború, válaszolta Márton, ti is mások lettetek és még nincs vége, tette hozzá, de nem hallatszott fenyegetésnek, inkább csak úgy megállapította. Mindenki bólogatott, de később Józsi megkérdezte, mit is jelent ez. Mi az, hogy nincs vége? Mi lehet még? Nemsokára vége a háborúnak, aztán hazaküldenek minket, jönnek a nagy békekötések, a fogolycserék, te mondtad, nem? Hát igen, felelte Márton, de mi az, hogy nemsokára, azt senki se tudja. Itt a hiba! Fél évvel ezelőtt semmit nem tudtunk még arról sem, hogy háború lesz, most meg itt vagyunk.

Amikor már József is tudott mozogni, neki is ott kellett állni naponta háromszor, de néha többször is az udvaron. Olykor több órát is igénybe vett ez az álldogálás. Reggel kihajtották őket, felsorakoztak, s vártak. Soha nem derült ki, hogy kire, mire. Örök jöttek-mentek, rájuk ordibáltak, vagy éppen levegőnek nézték őket, aztán visszaküldték mindenkit a házakba. Lehettek vagy kétszázan, mindnyájan magyarok. Senki nem lázadott, még csak nem is panaszkodtak. Naponta egyszer kaptak meleg ételt, és az ácsorgáson kívül szinte semmi rossz nem történt velük. Márton hozta a híreket, de a háborúról semmit nem lehetett tudni. Messze van, intett neki mindig a tiszt, ha erről kérdezte. A tiszttel igen jó viszony alakult ki, megígérte Mártonnak, hogy elmondja, ha hall valamit a sorsukkal kapcsolatban. De úgy látszott, nemigen hall semmit, mert nem szólt egy szót sem. Egyszer azért azt mondta, mindenki írhat majd levelet. A tiszt magas volt és kék szemű, hegyes kis szakállá volt és bajusza. Mindig úgy nézett ki, mintha skatulyából húzták volna ki, mint aki éppen bálba készül. A tábor-

nak ő a parancsnoka, magyarázta Márton, de mégsem ő. Az orvos valamiért több hatalommal rendelkezik, de nem tudom, miért. Márton gyűlölte az orvost az első pillanat óta. Iszonyú ember, higgyétek el, semmi jó nem telik tőle. Azt se bánná, ha itt mindenki elpusztulna, csak a pálinkája meglegyen. Állandóan ellentmond a parancsnoknak, s még élvezi is, az meg fuldoklik dühében. Nagyon sokat vitatkoztak, egyre többet, ezt mindenki látta. Az orvos, ha csak tehetette, megszegényítette a parancsnokot a foglyok előtt is. Egy alkalommal, mikor összevitatkoztak és a tiszt ellépett tőle, az orvos megvetően utána köpött. Ki kell kerülni, amennyire csak lehet, mondta József és mindenki helyeselt. Közben készülődtek a karácsonyra. Egy fát kéne állítani a tér közepére, javasolta Tóni, de Márton úgy nézett rá, hogy menten elhallgatott. Te jó ég, mit képzelsz, hol vagyunk, cserkész táborban? Végül úgy lett, hogy minden házba vittek be egy fenyőágot. Márton szerzett papírt, abból hajtogattak templomot, angyalt, ilyesmit. Barna színű, keményebb papír volt, be is tört ott, ahol meghajtották, nem sikerült olyanra, amilyenre szeretnék volna, de azért mindenkinek tetszett. Lakomára is készültek, már napok óta mindig meghagytak valami ételt, kenyeret, avas szalonnát, édességnek, meg a marhának való repából tettek félre. Ezt Józsi a konyháról hozta, ahová fát szokott hordani. Majd meglátjátok ebből mi lesz, biztatta őket. A karácsony mindenkit izgalomba hozott. Még azok is mozogni kezdtek, akik eddig csak ide-oda ténferegtek egykedvűen. Kitakarították a házakat, aztán bezsírozták a csizmákat. Szólni kéne a parancsnoknak, hogy fürdeni szeretnének, mondta valaki, és Márton már indult is, hogy intézkedjen. Úgy két hetente vitték el őket a fürdőbe, és most nem volt még itt az ideje. Józsi éppen új szerzeményét mutogatta boldogan, egy nagyobbacska fazekat, amit a konyháról kunyerált, amikor Márton visszajött. Falfehéren állt az ajtóban, dühében a száját harapdálta, és ők csak döbbszenten nézték, mi lehet a baja. A rohadt, tört ki belőle, a rohadt, ismételtette és nem tudott magához térni. Az történt, hogy éppen megbeszélték a fürdést a parancsnokkal, amikor belépett az orvos és egy pillanat alatt összekaptak ezen. Az orvos gúnyolódott, a tiszt pedig dühöngött. Válogatott sértéseket vágtak egymás fejéhez, volt ott már szó mindenről, mondta Márton, de leginkább fenyegetőztek. A felét se értettem, legszívesebben eltűntem volna, ha lehet. Végül a parancsnok adta fel, kirohant, talán, hogy lehűtse magát, mert a vita közben is állandóan a pisztolyához kapdosott. Akkor az orvos odajött hozzám, megmarkolt itt az államnál és úgy fenyegetett meg, hogy közben a nyála az arcomba fröcsögött. Vége lesz itt hamar a jó világnak, azt mondta, meg azt, hogy ha kell, az egész tábort lelöveti, úgylát fölösleges ennyi embert etetni, na és a kutya sem keres majd senkit, mert ez a világ vége és ő majd megmutatja, de ha elkezdődik végre valami, és nem ez a cári selyemfiú lesz a parancsnok, hát biztos, hogy rajtam, meg a hozzám hasonlókon kezdi. Márton úgy nézett szét, hogy megnézett mindenkit külön-külön, és csak nagyon lassan tért magához. Senki nem szólt, nem volt mit mondani. József arra gondolt, hogy az orvostól bármi kitellik, s hogy ezt Márton is tudhatta volna. Nem értette, mi az, ami ennyire kizökkentette cimboráját a nyugalmaiból. A tehetetlenség, érted, mondta később Márton, engem így még... mert jól van, amikor elfogtak, meg az úton végig az örök, de azzal úgy voltam, hozzátartozik a háborúhoz. De ez, ahogy mondta, meg ahogy nézett, ez már nem a háború, valami más, még attól is szörnyűbb.

Hát fürdés nem lett, és ez mutatott valamit, a parancsnok megfutamodott, legalábbis így nézett ki a dolog. Viszont küldetett minden házba egy marék teafüvet, talán vigasztalásul. Tóni a kölcsönkért fazékba szedte a havat és rakta a kályhára. Nem fognak ki rajtunk, kiáltozta, mindjárt lehet fürödni! Ujjával méregette a víz hőmérsékle-

tét, és a vizet rápöccintgette a kályha oldalára. Tóni vidámsága mindenkire átragadt, sorban dobálták le ruháikat és várták a fürdőt. Józsi kiszaladt még hóért és megdörzsölte a csupasz hátakat. Pillanatok alatt nagy szaladgálás kezdődött, ott kergetőztek pucéran az ágyak között. Gyerekek vagytok ti még, nevetett Márton, fene nagy gyerekek. Amikor mindnyájan lefűrödtek, akkor jött Józsi az apróra vágott marharéppával. Kitartóan kavargatta egy fadarabbal, és a szobában egy idő múlva édeskés illatot lehetett érezni. A fadarabot föl-fölemelte és ilyenkor sűrű, barna lé csordogált. Akkor lesz kész, ha megáll benne a kanál, magyarázta Józsi, és ott állt késő éjjelig a hamvadó tűz mellett, kavargatta a szirupot.

Másnap volt a karácsony. Iszonyú hófúvásra ébredtek, és alig tértek magukhoz, már az udvarra kellett menni. Ott ácsorogtak vagy két órát, aztán már olyan sűrű lett a hóesés, hogy semmit nem láttak, behunyt szemmel toporogtak a hóban. Legalább ma ne kéne, mérgeződött Józsi, ezt a disznóságot, ráadásul széllal szemben állítanak! Végül letelt ez is, mehettek vissza a házakba és folytathatták a készülődést. Odakészítettek az asztalra mindent, amit összegyűjtöttek, Józsi kikaparta a barna masszát, kimosta a fazekat és teavizet tett föl. A bögrébe mindenki tett a szirupból, s várták, hogy kész legyen a tea. Milyen kár, hogy nincs gyertya, mondta valaki, s akkor Tóni vett néhány vékonyabb fát és azt mondta, ezt fogjuk meggyújtani gyertya helyett. Józsefnek még eszébe jutott, hogy nagyanyja mindig szór a tűzhelyre fenyőtűket, s azok előbb megperdülnek a forróságtól, majd felizzanak és csodálatos illatot hagyva maguk után elfeketednek. Morzsolt a tenyerébe a faágról és a kályhára hajtotta. Hamarosan fenyőillat terült szét a szobában, és valaki elkezdte énekelni a Csendes éjt, meggyújtottak két fadarabot, a lámpát pedig elfűjták. Aztán sokáig csak énekeltek, egyre több dal jutott az eszükbe, a lángok össze-vissza táncoltak a szobában, s jöttek az újabb dalok... Néha valaki abbahagyta és elment eszegetni, vagy belekortyolt a teába. József nagyokat szipantott a levegőből. Érezte, hogy olyan mámoros lesz a feje, mintha italozott volna, az arca égett és látta, hogy a többiek mind ugyanilyen kipirultak és mámorosak. Vajon otthon mi van, sóhajtott Józsi, és erre abbahagyták az éneklést, mindenki házára gondolt, a családjára, meg a régi karácsonyokra, nagy csend lett a szobában, az égő fadarabokat a kályhába hajtották, s csak bámultak utána. József arra gondolt, hogy pár hónapja van távol otthonról és olyan, mintha már hosszú évek teltek volna el, hogy alig-alig emlékszik arra, milyen is volt, amikor még nem volt háború. El lehet felejteni az otthonot, sajdult bele a szívébe, megtörténhet, hogy eltűnnek sorra a képek, amiket az agyában őriz, hogy elhalványulnak mind, ahogy a napszíta vászon kékje? Nagy csendességben voltak, semmi más nem hallatszott, mint a tűz pattogása és kintről a szél, amely hullámokban, visítva söpört végig a táboron, megdöngötte a ház oldalát. Senki nem volt kedve megszólalni, mintha a szó szilánkokra törhetné az emlékeket. Ebbe a némaságba csattant bele, mint tükörbe hajtott kő egyetlenegy éles hang, hogy aztán egy időre még nagyobb csend legyen. Mindnyájan felismerték a pisztoly hangját, pár pillanat múlva katonák rohantak, kiabáltak, felbolydult a tábor. Józsefiek is kimentek a ház elé, de már zavarták is vissza őket. Azt kiabálják, hogy meghalt a parancsnok, fordította sápadtan Márton. Fölöslegesen, valamiért mindenki értette. Egymás arcát fürkésztek, mintha erőt méríthetnének ahhoz, ami lesz ezután. Márton intett, hogy mindjárt jön, és kisietett. József kétségbeesetten futott utána, féltette cimboráját, fogalma sem volt, hová megy, mit akar csinálni. Mire utolérte, már a parancsnoki épületnél ágaskodott. József is belesett az ablakon, látta, hogy az örök mind bent állnak, előtűk az orvos, és beszél, hadarva, ahogy mindig is szokott. Szinte minden mondatánál

széles vigyorba merevedik az arca, s ettől különösen félelmetesnek látszik. Hangja monoton, mégis fenyegető, Józsefnek a hideg futkosott tőle a hátán, s látta, hogy a katonák is egyik lábról a másikra állnak, meg vakaróznak zavarukban. Aztán egyszer csak hirtelen vége lett a beszédnek, az orvos intett, menjen mindenki a dolgára. Márton megrántotta Józsefet és rohantak vissza ész nélkül, kétszer is elzuhantak a hatalmas hóban. Mielőtt bementek volna házba, Márton megragadta József karját. Az orvos azt mondta, hogy a parancsnok öngyilkos lett. Elhiszed te ezt? Amíg nincs más rendelkezés, átveszi a parancsnokságot. Idegesen szorongatta Józsefet. Tudod mit jelent ez, faggatta tovább és József tudta. Meg akarta nyugtatni barátját, de képtelen volt rá. Végül Márton összeszedte magát. Pokoli lesz, meglátod, pokoli, mondta még és bement a házba. Bent azonnal nekiestek, vallatták mindenről. József pedig csak állt, nézte a szakadó havat. A parancsnoki házból részeg óbégatás és röhögés hallatszott. József arra gondolt, hogy a jövő, ki tudja, már hányadszor, megint olyan lett, mint a hófűggyönyön túli világ, láthatatlan, de már létező, meg arra, hogy vajon ki lehet-e majd bírni, ami ezután jön. Nem tudott azonban választ erre a kérdésre, mert aki a választ egyedül tudta, az ott óbégatott, röhögött a láthatatlan oldalon. Ő tudta egyedül a jövőt, József legföljebb, ha sejtette. A többiek bent izgatottan tárgyalták az eseményeket. Megölte a parancsnokot a szemét, mondta Józsi, akkor ez tényleg mindent megtehet. Vigyázni kell most már az örökkel is, ki tudja, melyik lett az ő embere. Leshetjük a levélpapírt is, sóhajtott Tóni, meg a híreket a sorsunkról. Egyre nőtt az elkeseredés, nem számított már a karácsony, a reménytelenség megint ott ólálkodott körülöttük, s csak percek kérdése volt, hogy mindenkit elborítson és megbénítson. József érezte, hogy most valami olyat, de olyat kéne mondania, amitől meghátrál ez a rém, amitől hajlandóak lesznek tovább élni. Amint lehet, meg fogunk szökni, szólalt meg magának is váratlanul és szeme azonnal Mártont kereste, ne hagyja már éppen most egyedül. Megszökni, kerekedett el Tóni, de hát hogyan is... be sem fejezte, csak legyintett lemondóan. Igenis, megszökünk, kapta fel a szót Márton, amint lehet, így van! Megtervezzük, van idő, kifigyeljük, meg minden, aztán... Egy pillanat múlva mindenki erről beszélt. Elalváskor József odasúgta Mártonnak: megcsináljuk, tényleg? Meg, mondta Márton, a szentségit, meg fogjuk csinálni.

Az álom nehezen jött megint. Hajnal felé járhatott már, mire abbamaradt a részeg kornyikálás. Addigra a hóesés is elállt, a súlyos fellegek is eltakarodtak az égről. Telihold volt, s ettől, meg a hótól akár olvasni is lehetett volna a szobában. Adja isten, hogy meglegyen, amit akarunk, mondta halkán József és összekulcsolta a kezét. Imádkozott. Talán itt, a világ végén közelebb vagyunk az éghez, gondolta még, és álomtalan, mély alvásba zuhant.